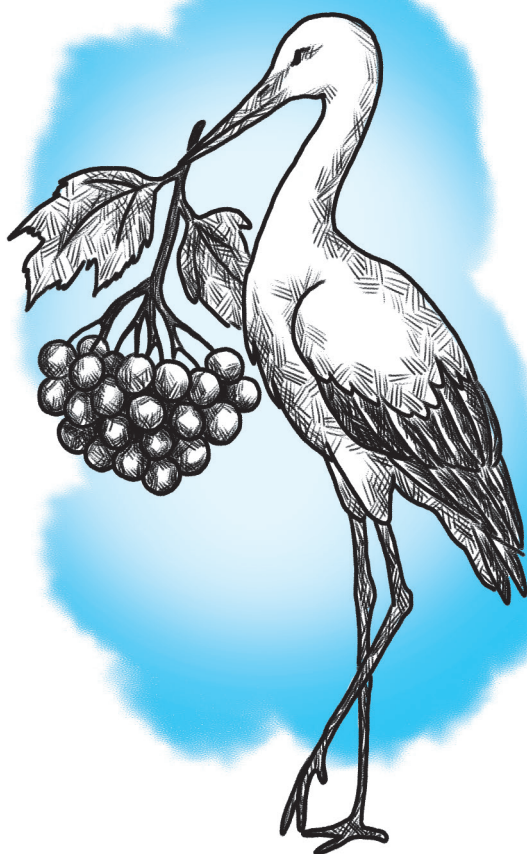

РОЗДІЛ 1

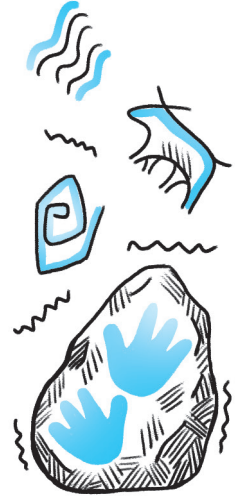
Як українська мова з'явилася

Здавалося б, прості питання: коли і як з'явилася українська мова? Коли взагалі люди почали говорити? Здається, що так було завжди. Та чи справді все так просто? Ні! Історія будь-якої мови — це багато етапів, змін і ... пригод. Нумо з'ясовувати!

Передовсім згадаймо первісних людей, наших пращурів. Учені вважають, що мова в них з'явилася лише наприкінці раннього палеоліту (пр. 200–250 тисячоліть тому), а доти (зо 2–3 млн років) люди спілкувалися за допомогою жестів. Сьогодні навіть важко уявити, як давно це було. Імовірно, саме еволюція і перехід до праці спонукали людей нарешті заговорити, використовуючи звуки, вигуки, а відтак і слова.

Утім, повернімося до історії української мови. У 1813 р. учений Томас Юнг запропонував термін «індоєвропейські мови». А його послідовник Франц Бопп створив генеалогічне дерево мовних сімей.

Передайте мені палицю-копалицю.

Коли нарешті підемо полювати на мамонта?

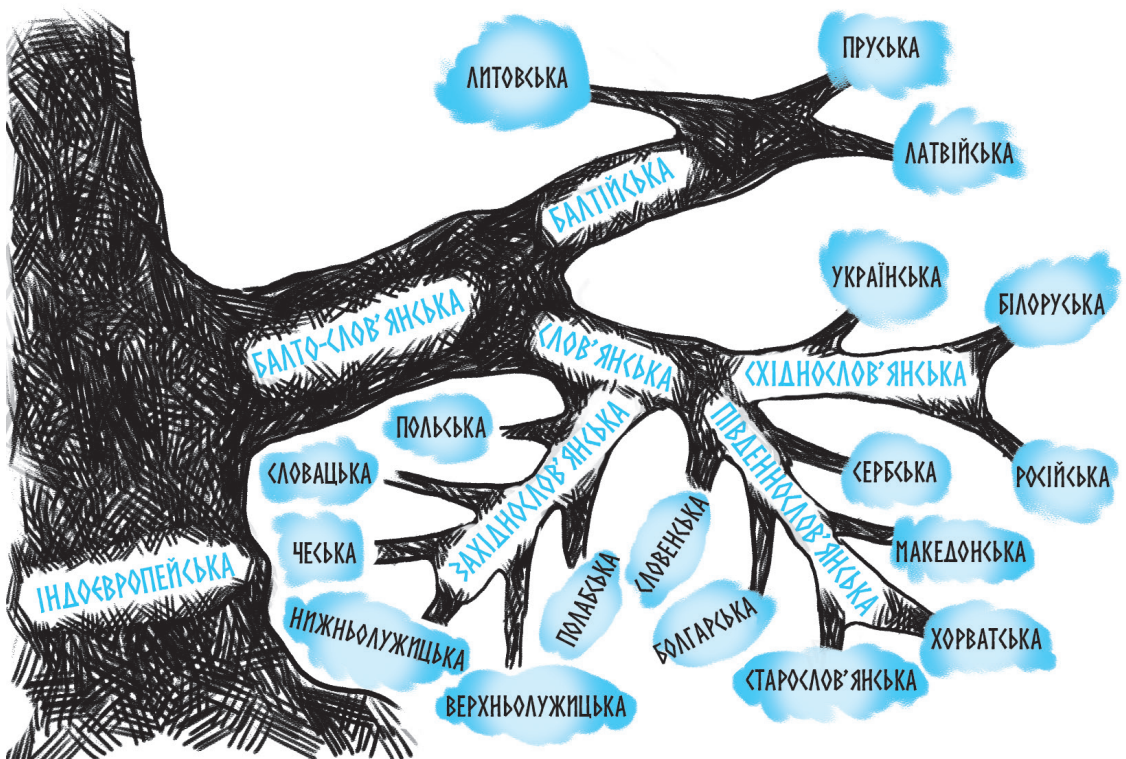
Запалимо вогонь і приготуємо вечерю.

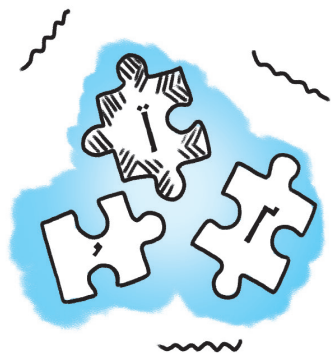
Приходьте після роботи створювати наскельні малюнки!

А ввечері попліткуємо в печері.

Мабуть, ви теж малювали щось схоже: дерево, де записували всіх родичів, навіть пра-пра-прабабусь і дідусів, яких ніколи не бачили.

Українська мова належить до найбільшої за кількістю мовців сім'ї — індоєвропейської. Люди, які проживали на величезній території, від X до III тис. до н. е. говорили однією індоєвропейською прамовою. Науковці вважають, що приблизно після 3200 р. до н. е. мови розійшлися і почали жити власним життям. Деякі розвивалися і народжували нові мови, а деякі вмирали та зникали. Приблизно в середині I ст. до н. е. від індоєвропейської сім'ї відокремилася балто-слов'янська мовна єдність (гіпотетично наші прашури мали мовну спорідненість із прашурами сучасних литовців і латишів). Згодом слов'яни відокремились і у VI та VII ст. н. е. почали розвиватися їхні мови.

Діалект (з гр. «розмовляти») — місцевий різновид мови, засіб спілкування людей, об'єднаних спільною територією, культурою, традиціями та самосвідомістю.

Лінгвістика (мовознавство) — наука, що вивчає людську мову взагалі, а також окремі мови світу. Наука, яка вивчає слов'янські мови, літературу, культуру тощо, називається славістика. Україністика вивчає мову, літературу й культуру українського народу.

У давні часи українська мова, авжеж, не була такою, якою ми знаємо її сьогодні. Вона пройшла декілька етапів свого формування і розвитку. У VII ст. на території, де тепер розташована наша держава, утворилися декілька **діалектів**, які згодом розвилися у староукраїнську мову. Вивчають історію мови, її особливості й характеристики вчені — лінгвісти.

Є різні підходи й бачення історії та розвитку української мови. Один із найвідоміших мовознавців **Юрій Шевельов** виділив такі періоди:

Протоукраїнський (до середини XI ст.) — тоді наша мова зароджувалась і формувалася на основі давніх діалектів.

Давньоукраїнський (від середини XI до XIV ст.) — припав на часи Руської держави.

Середньоукраїнський (від поч. XV ст. до XVIII ст.), коли сформувалася літературна мова.

Сучасний — (з кін. XVIII ст. і до сьогодні) — мабуть, найдраматичніший.

Юрій Шевельов (1908–2002) — український лінгвіст, професор Гарвардського й Колумбійського університетів. Народився в Харкові, походив з родини етнічних німців. Батько служив у російській імператорській армії й після більшовицького перевороту потрапив у еміграцію. Мати знищила старі документи сина і записала в нових національність «росіянин». Утім, коли він сам пішов отримувати паспорт, то записав себе «українцем» (хоча в ті часи це було небезпечно) і все життя присвятив дослідженню української мови. Вищу освіту здобув у Харкові, 1939 р. захистив кандидатську дисертацію, викладав, продовжив наукову діяльність під час Другої світової війни. 1943 р. виїхав до Львова, а відтак до Німеччини, бо не підтримував радянську владу. В еміграції працював в Українському вільному університеті й об'єднанні українських письменників МУР, згодом переїхав до США, де продовжив наукову кар'єру. Головна праця Шевельова (на його думку) — «Історична фонологія української мови» (вийшла у 1965 р. в США). У ній він науково обґрунтував те, що три східнослов'янські мови (українська, білоруська й російська) постали на основі різних діалектів і незалежно одна від одної. Він переконливо довів, що українська мова мала своїм джерелом дві групи діалектів, які виростили із праслов'янської мови: галицько-подільську та київсько-поліську. Російська ж мова виростила з північних діалектів: новгородського, рязанського і тверського. Натомість російські вчені твердили, що ці мови виникли на основі «общерусского языка» і спільного етносу, який нібито розмовляв тією мовою (це і зараз твердять російські політики й науковці). Саме тому Шевельов усе життя потерпав від цькування радянських і російських славістів, однак це не заважало йому плідно працювати. А історію культурних зв'язків між Україною і росією він називав «історією великої і ще не закінченої війни».

Так й історія нашої мови є історією війни за виживання, і хай там як — історією успішною, бо ми з вами говоримо, читаємо й пишемо українською. А щодо мовної політики Руської держави, то тут було все дещо складніше (як і завжди з мовною політикою). З'ясуймо це.

Мабуть, ви пам'ятаєте, що 988 р. князь Володимир охрестив Русь. Середньовічна Європа на той час уже фактично вся була християнізованою: на заході Римська імперія використовувала латину як спільну мову діловодства та церковної служби для своїх підданих, на сході Візантія послугоувалася грецькою. Русь, хоча вже була сформованою середньовічною державою із власною мовою, не мала писемності.

Щоб християнізувати слов'ян (навернути в нову релігію), брати Кирило і Мефодій, які 863 р. прибули з міста Солунь (Греція), створили писемно-літературну мову на основі південнослов'янських діалектів, — оскільки вони зберігали багато рис праслав'янської, то вона була зрозумілою для всіх слов'ян. Згодом церковнослов'янська стала мовою православної церкви, а також літературною мовою Русі.

Та в Київській Русі виникає власна літературно-писемна мова, яка бере за зразок церковнослов'янську (її граматичні правила), але доповнюється місцевою розмовною мовою. Вчені називають цю мову давньоруською (давньокиївською чи давньоукраїнською).

І хоч **«Остромирове Євангеліє»** (1057) написано церковнослов'янською, вчені знайшли в ньому надивовижу багато слів і мовних форм, які досі збереглися в українській мові.

«Остромирове Євангеліє» — одна з найдавніших рукописних книг, створена в 1056–1057 рр. переписувачем дяком Григорієм, який жив у Києві. А замовив її Остромир із київського боярського роду, який, ставши новгородським посадником, вивіз туди книгу. Це унікальна пам'ятка української мови, якій уже майже тисяча років. У самому тексті бачимо риси української мови, а на прикінцевих сторінках автор звертається до читачів, як видається, тогочасною розмовною мовою: «...молю же вьсехъ почитающихъ не можете кляти нъ исправльше. Почитаите Тако бо и святий апостоль пауль галоголетъ. Благословите. А не кленете. Амин». Нині книга перебуває в м. Санкт-Петербург у російській національній бібліотеці й позиціонується там як пам'ятка культурної спадщини росії.

І хоч «Остромирове Євангеліє» (1057) написане церковнослов'янською, вчені знайшли в ньому навдивовижу багато слів і мовних форм, які досі збереглися в українській мові.

Із «живою» давньоукраїнською мовою часів Руської держави ми можемо ознайомитися на стінах Софії Київської — собору, побудованого в XI ст. під час правління Ярослава Мудрого. Написи — т. зв. графіті Софійського собору — видряпали на тинькуванні давні відвідувачі, й вони добре збереглися під нашаруваннями фарби впродовж століть. Сьогодні таких написів виявлено приблизно 7000. Що ж писали люди, які жили в Київській Русі? Ой, це був справжній тогочасний твіттер (а може, й тік-ток). Люди просили допомоги в Бога, каялися у гріхах (як-от чернець, який розповів, що з'їв порося в піст), писали про укладені договори щодо землі (як княгиня Всеволодова придбала землю княгині Боянкової) і любовні справи. Як жили люди в той час — це цікавить істориків, лінгвісти ж досліджують мову, якою ці дописи створені.

Оскільки графіті відкрили в часи, коли Україна перебувала під радянською окупацією, вчені не могли говорити про те, що багато слів, граматичних форм є в сучасній українській мові, бо тоді треба було б визнати, що ніякої спільної давньоруської мови та єдиного руського народу не існувало, а спадкоємцями Руської держави є українці, а не росіяни (на чому й досі наполягає сучасна росія, що завжди крапа нашу історію).

Наприклад, на стінах Софії ми знаходимо чоловічі імена із закінченням -о — Дмитро, Орешко, Кирило, Тукало, а також у зменшувальній формі — Іванко, Марко, Остапко. Імена в давальному відмінку у фразі «Господи, помози рабу своєму... Петрові, Васи́лієві, Нестерові, Федорові, Данилові, Ігнатові...». Кличний відмінок: владико, голово, Стефане, Фоко... До речі, про імена: вже тоді в нашій мові не було жодних «Владімірів», лише Володимир. Дієслова минулого часу: писав, молив, ходив... І, звісно ж, улюблену тему всіх учителів української мови — чергування приголосних: «помози рабу своєму Луці...» (Лука-Луці). А головне: фрази, які десять століть по тому зрозумілі кожному українцю, але не всім носіям інших слов'янських мов, на кшталт: «А ворогов трясцею оточи...».

ЗМІСТ

Розділ 1

Як українська мова з'явилася

7

Розділ 2

Як українська мова гартувалася

17

Розділ 3

Як українська мова вижила

43

Розділ 4

Як українська мова перемогла

69